

DE MUNTKLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw
Koninklijke Vereniging

Driemaandelijks tijdschrift

- 67 -

juli-augustus-september 2010

De scheepjesgulden 1802, de eerste munt van Zuid-Afrika

Vz.: Driemaster in een cirkel, errond INDIÆ BATAVORUM ∞ (1802) ∞
(Bataafs Indië)

Kz.: Generaliteitswapen met links en rechts 1 / G binnen een cirkel, errond:
★ MO(neta) : ARG(entea) : ORD(invm) : FÆD(eratarvm) : BELG(iae) :
HOL(landiae) : (Zilveren munt van de staat Holland der Verenigde
Nederlandse Provinciën)

Zilver 920 ‰, Ø 32 mm, 10,61 g, kabelrand, geslagen te Enkhuizen (Nederland)

De moderne geschiedenis van Zuid-Afrika begon in de 17de eeuw met een kleine nederzetting op Kaap de Goede Hoop als bevoorradingsplaats voor schepen van de VOC (Verenigde Oost-Indische Compagnie) onderweg tussen Nederland en het Verre Oosten. De Nederlanders beheersten de handel met het Verre Oosten, maar ondervonden veel concurrentie van voornamelijk de Engelsen en de Fransen. Door de vele oorlogen in Europa was die bevoorradingsplaats op het uiterste puntje van Afrika uiteraard een zeer strategische plaats. De geschiedenis van Zuid-Afrika weerspiegelt dan ook de geschiedenis van Europa. En dat had uiteraard zijn invloed op de munten. Daarom kijken we eerst even naar de geschiedenis van Europa.

Europa na de Franse Revolutie

In 1789 had in Frankrijk de Franse Revolutie plaats die komaf maakte met het ancien regime. Het ruimde plaats voor een maatschappij waarvan democratie de grondslag werd en er kwamen grondwetten. Dat was een zeer belangrijk keerpunt in onze geschiedenis. De Fransen waren zo enthousiast over hun revolutie dat ze die wilden uitdragen over gans Europa, met veel oorlogen tot gevolg. Ze veroverden half het continent en hadden ook plannen om Engeland aan te vallen, maar zover zijn ze niet geraakt.

De Zuidelijke Nederlanden behoorden toen bij Oostenrijk maar die bestonden niet uit het hele huidige België want er was ook nog het Prinsbisdom Luik dat behoorde tot het Heilige Roomse Rijk maar dat toch min of meer onafhankelijk was. De Zuidelijke Nederlanden hadden reeds in 1790 een mislukte revolutie, de Brabantse Omwenteling, ontketend tegen de Oostenrijkers. Ze werden een eerste maal veroverd door de Fransen in 1792 bij de slag van Jemappes maar werden het jaar nadien door de Oostenrijkers terug verdreven. De Zuidelijke Nederlanden werden een tweede maal veroverd door de Fransen in 1794 bij de slag van Fleurus (bij Charleroi) en het Prinsbisdom Luik werd geannexeerd in 1795. Zo werden onze gewesten dus een stukje Frankrijk.

De Noordelijke Nederlanden hadden zich reeds in 1581 afgescheiden van Spanje en vormden de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en waren dus onafhankelijk. In december 1794 trokken Franse troepen ook de Noordelijke Nederlanden binnen wat leidde tot de Bataafse Revolutie en de oprichting van de Bataafse Republiek in januari 1795 nadat de laatste stadhouder Willem V naar Engeland was gevlucht. De Noordelijke Nederlanden werden zo een vazalstaat van Frankrijk. In 1806 verving Napoleon de Bataafse Republiek door het Koninkrijk Holland met zijn broer Louis-Napoleon als koning. Louis-Napoleon voer een vrij eigen koers zodat Napoleon ontevreden was en in 1810 werden de Noordelijke Nederlanden dan ook maar geannexeerd en werden dus ook een stukje Frankrijk.

De Engelsen zagen deze Franse machtsontplooiing met lede ogen aan met heel wat oorlog tot gevolg. In 1798 vernietigde admiraal Nelson de vloot die achtergelaten was te Aboukir terwijl Napoleon op expeditie was in het binnenland van Egypte. In de hoek gedreven door de Engelsen sloot Frankrijk met Engeland in 1802 de Vrede van Amiens, maar deze hield niet lang stand en twee jaar later begonnen de vijandelijkheden opnieuw. In 1805 versloeg admiraal Nelson Napoleon in de zeeslag van Trafalgar (Spanje) waarbij nagenoeg de volledige Franse vloot vernietigd werd of in beslag genomen. Bij deze zeeslag kwam Nelson zelf om het leven. Dat bracht hem een gedenkzuil op met zijn standbeeld in het hartje van Londen, op een plein dat naar de zeeslag genoemd werd: Trafalgar Square. Deze zeeslagen betekenden de volledige hegemonie over de zeeën voor Engeland. Napoleon poogde nog opnieuw een oorlogsvloot te bouwen te Antwerpen om Engeland aan te vallen, maar werd definitief verslagen in 1815 in de slag van Waterloo door de Engelsen en de Pruisen.

Deze ontwikkelingen in Europa zouden de loop van de geschiedenis van Zuid-Afrika grondig beïnvloeden. Maar eerst even terugblikken op de ontstaansgeschiedenis ervan.

Hottentotten en Bosjesmannen

De Portugezen die Afrika bezeilden vanaf de 14de eeuw vonden zuidelijk Afrika bewoond door Hottentotten en Bosjesmannen, relatief kleine mensen, kleiner dan de

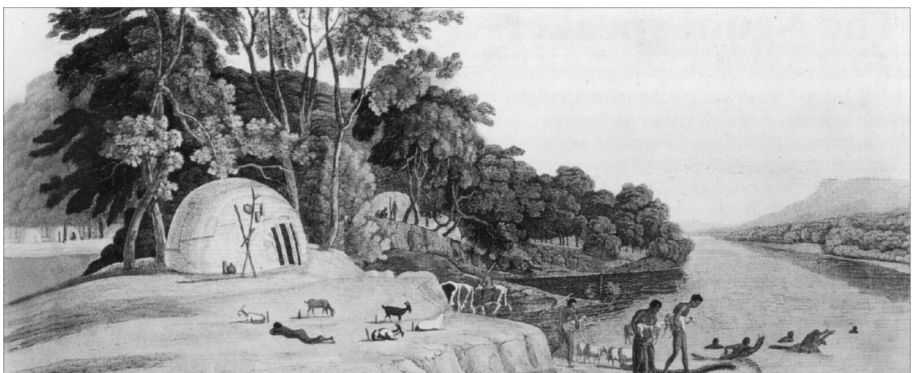
Bantoes (= zwarten). Ze spraken een zogenaamde kliktaal: een taal met veel klinkgeluiden die gemaakt werden met een klickende tong. Hottentotten hadden een lichte huidskleur, bijna blank, Bosjesmannen zijn iets donkerder, beide met tamelijk hoekige jukbeenderen en kroezelhaar. Bantoestammen (zwarten) leefden toen nog ten noorden van de rivier de Zambezi (vandaag de grens tussen Zimbabwe en Zambia). In de 18de eeuw werden de Hottentotten en Bosjesmannen verdrongen door de blanken van de steeds groeiende Kaapkolonie en door de alsmaar verder naar het zuiden migrerende Bantoes. Velen kwamen om tijdens de pokkenepidemie van 1713. De blanken en de zwarten kwamen mekaar voor het eerst tegen rond 1770 aan de Grote Visrivier (ca. 600 km ten oosten van Kaapstad). Vandaag leven er heel wat Bantoestammen in Zuid-Afrika: Nguni (waaronder Xhosa, Zulu, Swazi en Ndebele), Sotho, Ovambo-Herero, Venda en Tsonga, maar dat zijn dus niet de oorspronkelijke bewoners.

Hottentotten (ook Khoikhoi genoemd) waren nomaden, veehouders en jagers. Vandaag zijn er nog weinig Hottentotten meer behalve nog wat afstammelingen die sterk vermengd zijn met zwarten; ze worden tegenwoordig “kleurlingen” genoemd gezien hun tamelijk blanke huidskleur. “Hottentot” werd later een scheldwoord voor simpele en domme mensen. Hun kliktaal wordt niet meer gesproken want ze spreken vandaag Engels of Afrikaans (zwarten spreken een eigen locale taal). In de taal van de Xhosa, de zwarten die als eersten migreerden naar het zuiden, zijn er echter nog heel wat van deze klinkgeluiden overgebleven, vermits ze de vrouwen van de Hottentotten “opnamen” (de mannen werden vermoord). Zo verraaft het hoekig gezicht van Nelson Mandela, een Xhosa, dat er nog Hottentottenbloed in zijn aders stroomt.

Hottentotten hadden de eigenaardige eigenschap dat ze vet konden opslaan in hun achterwerk in overvloedige tijden, wat ze dan later verbruikten in magere tijden. In 1810 werd een Hottentotse vrouw, Saartjie Baartman genoemd (1790-1815), met dat soort eigenaardige lichaamsvorm als “Hottentotse Venus” naar Europa gehaald om als kermisattractie rond te toeren in Engeland en Frankrijk. Na haar dood werden delen van haar lichaam en een afgietsel bewaard in het Musée de l’Homme te Parijs. In meer recente tijden werd dit beschouwd als een schandaal. Bij het einde van het apartheidsregime in Zuid-Afrika in 1994 vroeg president Nelson Mandela het lichaam terug wat na veel palaveren ook gebeurde en in 2002 werd ze begraven in haar streek van oorsprong.

Saartjie Baartman

Hottentottenkamp, schilderij van de Brit Samuel Daniell (1775-1811) uit 1801.

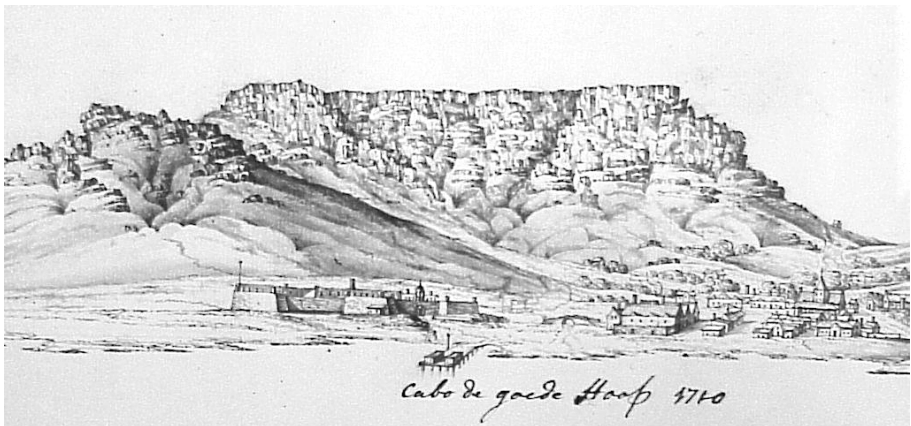
Bosjesmannen (ook San genoemd) zijn gekend als schuwe en vreedzame mensen en hebben kunnen overleven tot vandaag in de Kalahariwoestijn (Namibië). Ze spreken nog steeds hun kliktaal. Het zijn nomaden en jagers maar houden geen vee. Recent werden ze beroemd dankzij de film “The Gods must be crazy” van Jamie Uys uit 1981 (met het Coca-Colaflesje...).

Hottentotten en Bosjesmannen samen worden ook Khoisan genoemd. Ze zijn van de oudste mensenrassen die nu nog bestaan. Oorspronkelijk werd Afrika ten zuiden van de Sahara bewoond door drie soorten mensen: Bantoes (zwarten) in het noorden, pygmeeën in het midden en de Khoisan in het zuiden. Door hun grotere lichaamsbouw waren de Bantoes het meest succesvol en migreerden naar Centraal- en zuidelijk Afrika, waar er vandaag van de pygmeeën en de Khoisan niet veel meer overblijft.

De Nederlandse periode (1652-1795 en 1803-1806)

De Nederlander Jan van Riebeeck (1619-77) stichtte in 1652 de eerste blanke nederzetting in zuidelijk Afrika als stopplaats en bevoorradingsplaats voor schepen van de VOC op weg naar het Verre Oosten. Hij bouwde een fort aan de voet van de Tafelberg nabij Kaap de Goede Hoop en verbouwde er groenten en fruit. Hij dreef ook handel, zo goed of zo kwaad mogelijk, met de Hottentotten want de taal was een probleem. Hij ruilde kralen, koper, ijzer en tabak voor schapen en vee. Vele Hottentotten werden beroofd van hun land en trokken weg van de Kaap.

Omdat de Hottentotten niet zo gewillig waren en om aan de nodige mankracht te geraken liet hij de VOC ook slaven aanvoeren, komende van verschillende gebieden in Afrika en van het Verre Oosten. Deze slaven hadden in vergelijking met de slaven in Amerika en de rest van Afrika een redelijk bestaan.

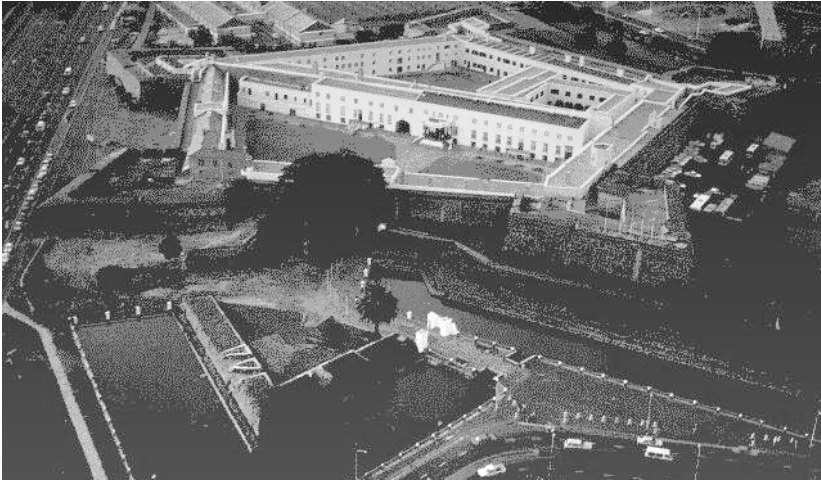

De VOC-nederzetting aan de Tafelberg in 1710 (midden links het fort)

In de volgende tientallen jaren vestigden zich er nog vele Nederlanders, Duitsers en Franse Hugenoten (Franse protestanten op de vlucht omwille van hun geloof). De Hugenoten brachten hun wijnstokken mee, die de basis zijn van de wijnproductie vandaag in Zuid-Afrika. Jan van Riebeeck bleef maar 10 jaar ter plekke, maar toch wordt hij beschouwd als de “Vader van Zuid-Afrika”. Zijn nederzetting groeide uit tot Kaapstad, later tot de Kaapkolonie en nog later tot het huidige Zuid-Afrika.

De taal die de Nederlanders meebrachten evolueerde naar het huidige Afrikaans, dat

wij als Nederlandssprekenden nog vrij goed verstaan. Het Afrikaans wordt ook wel Zuid-Afrikaans genoemd, maar dat is een verkeerde benaming. Zuid-Afrika telt vandaag 11 officiële talen waaronder Engels, Afrikaans en 9 zwarte talen. De taal Zuid-Afrikaans bestaat dus niet zoals de taal Belgisch ook niet bestaat.

Het oorspronkelijke fort met aarden wal van Van Riebeeek werd in 1666-79 herbouwd, vandaag Kasteel de Goede Hoop genoemd

Gezien het een bevoorradingsplaats was van de VOC, circuleerden er ook de munten van de VOC. Hier enkele voorbeelden.

*VOC-gulden 1786,
geslagen te Utrecht*

*VOC-duit van Zeeland 1728,
geslagen te Middelburg*

Gezien Nederland in 1795 een vazalstaat van Frankrijk geworden was liep de Kaapse nederzetting groot gevaar, gezien zijn strategische functie van bevoorradingsplaats voor schepen naar het Verre Oosten. De Kaap vreesde sinds lang een Engelse aanval en had met de hulp van de Nederlanders en de Fransen een fortengordel rond de nederzetting gebouwd. De Engelsen vreesden dat Frankrijk ook de Kaap zou bezetten en beslisten dat dan maar zelf te doen. Op 11 juni 1795 zeilde de Engelse vloot Valsbaai (oosten van Kaap de Goede Hoop) in met de bedoeling de kaap vreedzaam te bezetten. De laatste Nederlandse stadhouder Willem V, die naar Engeland gevlucht was, had gevraagd aan de Kaap de Engelsen als vrienden te beschouwen, maar de commandant van de Kaap, Abraham Sluysken had daar geen zin in en organiseerde een klein leger. Gedurende 6 weken werd gevochten in de Slag om Muizenberg maar de Engelse overmacht was te groot en op 16 september moest Sluysken zich overgeven. Aan anderhalve eeuw VOC-bestuur kwam een einde en de Engelsen namen het bestuur over.

De VOC, reeds geruime tijd in moeilijkheden, ging bankroet in 1798. In de Vrede van Amiens in 1802 tussen Engeland en Frankrijk werd overeengekomen de Kaap terug te geven aan de Bataafse Republiek, officieel een onafhankelijk land. Dat gebeurde op 21 februari 1803 en Nederland stuurde Jacob De Mist als commandant-generaal.

Ondertussen was de nederzetting aan de Tafelberg zodanig gegroeid dat de Bataafse bewindhebbers ze de status van kolonie gaven. Er woonden zowat 18.000 Europeanen, 21.000 slaven en 15.000 Hottentotten. Jacob De Mist wilde een munthervorming doorvoeren omwille van de stabiliteit van het geld en voor een gezonde economie en bestelde reeds in 1802 in Nederland 100.000 gulden speciaal voor circulatie in de Kaap, de zogenaamde scheepjesguldens, in de waarden 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{16}$ gulden in zilver, evenals duiten en halve duiten in koper. Deze droegen evenwel geen aanduiding van Zuid-Afrika (die benaming bestond nog niet) maar wel van Batavia, de Nederlandse kolonie in het Verre Oosten. Ze werden geslagen in het Nederlandse Enkhuizen.

¼ scheepjesgulden 1802 met omschrift INDIÆ BATAVORUM

Om onduidelijke redenen werd de eerste levering van de scheepjesgulden doorgestuurd naar Oost-Indië en daar in circulatie gebracht. Slechts 14.976 gulden in waarden van 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ en $\frac{1}{16}$ gulden bereikten de Kaap, maar gezien dit onvoldoende was voor de geldbehoeften van de Kaap werden deze voorlopig niet in omloop gebracht.

De Vrede van Amiens hield niet lang stand en spoedig waren Engeland en Frankrijk opnieuw in oorlog. Het probleem van de strategische Kaap stelde zich opnieuw voor Engeland. Begin januari 1806 zeilden 63 Engelse schepen de Tafelbaai in. Opnieuw bood de Kaap weerstand, daarin zelfs geholpen door een Hottentottenregiment, maar was opnieuw niet opgewassen tegen de Engelse overmacht en werd verslagen in de Slag van Blaauwberg. Reeds op 10 januari werd een vredesakkoord getekend. De Kaapkolonie zou Engels blijven tot aan de onafhankelijkheid van Zuid-Afrika in 1961.

Na de tweede verovering van de Kaap door de Engelsen werd de voorraad scheepjesgulden door de Engelse generaal-majoor David Baird toch in omloop gebracht om het tekort aan geld in de Kaap op te vangen. Daarmee waren de scheepjesguldens toch de eerste munten specifiek voor de Kaap gemaakt en die er circuleerden, maar van een echte munthervorming was dus geen sprake meer.

Bibliografie

Wilhelm Grütter & D.J. van Zyl, *The story of South Africa*, Cape Town – Pretoria – Johannesburg 1981.

C.L. Engelbrecht, *Geld in Suid-Afrika*, Kaapstad 1987.

Joy Clack (editor), *All about South Africa*, third edition, Stuik Publishers, Cape Town 2001.

Leopold Verbist